ACC. N:R M. 11437:1.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Svar på frågelista: L.U.F. 72 Växter i hushåll, läkekonst och magi.

En äldre man, död vid tiden för senaste sekelskiftet, Josef Kamon, Sjöäkra Fryele s:n berättade att han under nödåret 1868 skar av halmmogen råg, och skar hackelse av halm och av, malde detta till mjöl av vilket hans gemma bakade bröd, och det blev gott bröd påstod Kamon. Vidare har mina föräldrar vilka båda voro födda 1849 berättat att fattiga människor under nödåren 1868-1869 av vilka år det sistnämnda var det svåraste, för att livnära sig plockade hasselknoppar, syrepro, boknötter m.m. som användes att blanda i deg varav bakades bröd. Även hundkäx, torkades maldes och användes till bröd.

ACC. N:R M. 11437:2.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Meddelarens mormor som var född 1812
död 1893 har berättat att hon minnes
när man beredde bröd av bark.
Tillredningssättet är mig obekant, vet
endast att det var den inre tunna
barken närmast stammen på tallar
som användes till barkbröd.
Som ersättning för tobak har använts
för rökning torkade kärrhovsblad.
(Tussilago farfara) Svamp ansågs förr
vara "kvmat", och användes inte ens
nu i allmänhet av landsbygdens folk.
Av drycker som framställdes av växter
kan nämnas björklag som på våren
tappades ur björkar, kokades, och jästades.
Sådant dricka var förr ganska vanligt
och ända fram till omkring senaste
sekelskiftet. Den dialektala benämningen

ACC. N:R M. 11437:3.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

på sådant dricka var: "Ljörrkälanne."
Dricka bryggt på torkade krossade enbär
var ock vanligt: ajjnäbäärsøl.
Dricka framställt av vatten och enris
"ajjnärisdrekka" har ock använts i orten.
De växter man hade i kryddgården
voro: Timjan: (kärrvakrydda) Åbrodd,
vilken dock mest var använd som
"Ljörrkäkrydda" och uteslutande var
en prydnadsväxt. Vinruta, användes
som kryddväxt till en del maträtter.
Persilja (passilja) och malört: (malpøtt)
Den sistnämnda växten användes att
krydda brännvin med vilket skedde
för smakens skull. Getpors (Ledum
palustre L.) i dialekten = pørss. användes
som krydda på öl, och till att förekom-
ma liklukt då någon dött.

ACC. N:R M. 11437:4.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Malört var ock ansett som medel mot mal. För användes inom orten vissa växter för färgning av garner och tyg. Jag minns att min mor Kristina Johansson brukade göra detta. Angående de växter som därvid användes, och sättet för deras användning, har meddelaren vänt sig till f.d. Slöjdlärarinnan Fröken Gerda Ekenman i Värnamo. Hon skänkte mig en av henne år 1908 utgiven broschyr "Växtfärgning" ur vilken jag hämtat nedanstående:
Jag citerar: "Färgväxter.
Växterna insamlas bäst när de äro fullt utvecklade. Alla växter och växtdelar torkas i skugga på tort, luftigt ställe. De måste bibehålla sin gröna färg. De växter som skola begagnas friska, få ej vissna. Bark insamlas helst om

ACC. N:R M. 11437:5.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

våren, när den är lätt att få av trädet.
Bark av gamla mossiga träd och unga
grenar är minst kraftig.
Albark. Svartal och grå-al. gagnas frisk
och torr. Befintlig mossa avskrapas,
barken avflås eller avskrapas.
Björkbark. Gagnas frisk och torr. Nävern
användes ej. Äppelträdsbark av såväl
vildapel som odlade träd. Gagnas
frisk och torr. Yttbarken användes ej.
Trollbärsbark. (Rammus Frangula)
Barken användes, och den måste ligga
torr ett år innan den användes.
Allöv. Begagnas friskt.
Björklöv. Fullt utslaget. Kan användas
friskt eller torr. Pors. (Myrica Gale)
Årskotten samlas på höstsommaren
och torkas. Gagnas frisk så länge den är grön

Wahl

ACC. N:R M. 11437:6.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Mjölbärsris (Arctostaphylos Uva Ursi)
Hela växten användes så länge den är grön.
Hundkäx. (Antriscus silvestris)
Blad och stänglar nyttjas.
Enbär: (Juniperus communis)
Mogna svarta bär torkas.
Islandslav, (Cetraria islandica)
samlas in torr.
Betning. Garn bör i regel betas före
färgningen. Detta sker genom att koka
det 1½ timma i rent mjukt vatten
vari upplöst ett eller flera kemikalier
t.ex. alun, vinsten, järnvitriol, krom-
sur kali. Av älgelträdsbark kokad i
2 timmar kunde man färga rödgult.
Hundkäx kokad i 1 timme gav grönguult
Björklöv, grönguult, och rödgult.
Allöv. grönguult. Pors, grönguult.

Cetrar

ACC. N:R M. 11437:7.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Så långt fröken Ekenmans bok, som innehåller recept på över etthundra olika sätt att färga tyger och garner med växter. Men jag har endast medtagit sådana recept som jag säkert vet ha använts inom orten. Blommor som odlades i trädgården voro. Pion (pion) Blåhätton (rakkorähatta) m.fl. Ofta satte man in vilda blommor för doftens skull t.ex. nattviol eller linnéa, och de första vårblomstren t.ex. blå- och vitsippor, tussilago och sälgkvistar satte man in i glas eller vaser så tidigt som de funnos. Bruket att uppvakta med blommor på högtidsdagar är inte gammalt inom orten. Högst 30 år bland allmogens folk.

Läkekonst och magi:

Mogna torkade och söndertötta

Gb:

ACC. N:R M. 11437:8.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

liljekonvaljebär (kovallåbrä) mot fallandesot: (fallarmäsjuka).
Mot kikhosta hos barn, torkade sönder-mosade enbär, av en art som växer inom orten och som har avlånga bär. De kallas "kikbrä". De röda bären som Viburnum meserenum (hållsbärsbusskäm) har på hösten torkades och åts mot "hål" i bröstet. Blodrot: (blorot) grävdes upp, och ett avkok av dess rötter gavs till kor som ledo av blodpiss: (sommäschuka.) Vanligen drucko korna inte själva denna dryck, utan man hällde i dem det medelst flaska. Groblad lade man på sår. Vitkålsblad på kinden vid tandvärk. Även riven rå potatis, eller i skivor var ock medel mot tandvärk. The kokat på blad av höns-blomman: (Bornus suecica) var medel

ACC. N:R M. 11437:9.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

mot urinstämma. Ett avkok på "Lunik" (L. selago L.) en låg växt liknande cypress, men numera inom orten mycket sällsynt, användes att fördriva ohyra (löss) i huvudet på barn. Växten benämnes ock av somliga "lusgräs". En klok gumma i orten "Lisa i Finskult" Gällaryds s:n, född i Rydaholm s:n 1815, död 1892 i backstugan Finskult. brukade tillhandahålla som kärlekssmedel en slags bönor som skulle användas i kaffe. Man tror att dessa bönor voro en svamp kallad jordnöt och som växer under ekar. Här nedan låter jag Hanne Nilsson berätta hur "Lisas" kärlekssmedel verkade:
"Då va ajjn fia, summ tjänta på ett ställä åkö va glaä ve dräppäm summ tjänta på ställätt, mäm dräppäm vellä inntä ve ma.

ACC. N:R M.11437:10.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

piann va förståss lassänn för att hann
inntä vella slippka (smeka, kela) må na,
så enn da nöå ho haddä fritt jekk
ho te finnsällt å talltä unnn hvä dä
var, å lisa ga hänmä e bona å saä te
na att ho sullä koka kaffä på bonann
å je dräppänn. å enn kväll kokktä
piann kaffä, sinn gubbänn å hannass
tjarrinn gått å lakkt se. männ så
räss unnn dä va kunnn dä åt gubbänn
att hann sullä gåett ått se, så hann
kunnn ut i tjokätt. jasså koka du
kaffä, då kann jag få me en kopp
mä lät gubbänn, å tok se en kopp.
unnn enn stunn kunnn tjarrinnann
ut i tjokätt å sullä si ättä va gubbänn
blett å, å så tok ho se enn kopp mä,
å drakk. å då dara dä varrkadä så.

ACC. N:R M.11437:11.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

att gubbämn ble glaä ve piänn, å
Gärrinnpann ble glaä ve dräänpäänn,
så daä bla ett såddämnt hiä så"
Som skydd mot "maram" bar man
pionkärnor i ett snöre om halsen.
Flygrönn (= rönn som växt som parasit
på ett annat träd)
Emil Andersson berättar att för ett 40-tal
år sedan prövat att flygrönn var bra
till att sätta kraft i hästar som någon
"tatt makkta ifrå." Han var nere i
Västergötland och hade skogskörning.
En gubbe där nere kom en dag och
strök hans häst över ryggen, och sedan
var det dåligt med hästens förmåga
att draga lass. Då lärde en annan
av körkarlarna honom att han skulle
borra hål i bogträden på selen, och så

ACC. N:R M. 11437:12.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

slå in pluggar av flygsöm i hålen.
Han gjorde så. Följande dag kom gubben som
tagit makten från hästen och ville värma
sig hästen men då röt Andersson: Dra så
langt summ väjjat å gubbå, foå nu
nus i eå, å gubbäm snut å, å ja haddå
alleri omnt å äm meå, å hässtäm dra så
langa lass summ hällst ättå äm daäm."
påstår Andersson. En kvacksalvare från
Mävelsjö s:n. Östra h:d. jönk. l. men hans namn
är mig obekant plägade ordinera följande
mot reumatisk värk:
"En liter grundligt krossade eller
fint hackade linsonrisrötter
kokas i tre liter vatten under
en tid av omkring 40 minuter
rötterna pressas och vattnet
tappas på buteljer.

2

ACC. N:R M. 11437:13.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Man dricker en liten kaffekopp morgon och afton under 3 månader.
Efter denna tid anses reumatismen ha lämnat kroppen. Även svåra fall ha botats på detta sätt. Dekokten hjälper ej för ledgångsreumatism.
En predikant Hurtig från Ljungby H.b.l. verksam även som naturläkare under de första av 1900-talets årtionden, brukade ordinera enrötter som medel mot äggvita i urinen, enrisdekokt som medel mot sömnlöshet, tallbarsbad mot gickt.
enl. Pastor Gustav Johansson, Hänger.
Slutligen vill jag nämna att det på 1860-70-talen fanns ett brännerі i Moboda, Nydala s:n, Jönk.l. där man brände brännvin av lavar. (Lichénes Fr.) Lavarna kallades av ortsbefolkningen "brännvinsmos."